

ALKOHOLI JA HUUMEET VIROSSA

MIKKO LAGERSPETZ

Viron poliittinen kehitys on viiden viime vuoden aikana ollut nopeaa, ajoittain dramaattista. Mutta myös edeltäneet vuosikymmenet neuvostovallan alaisuudessa muuttivat yhteiskuntaa rajusti. Teollistuminen ja laaja siirtolaisuus Neuvostoliitosta Baltiaan vaikuttivat väestörakenteeseen voimakkaasti. Kuten ”suurella muutolla” Suomessa oli muutoksella Virossakin vaikutuksensa myös alkoholin kulutukseen. Sama pätee myös nyt käynnissä olevaan siirtymiseen kohti markkinataloutta.

Viro on Baltian maista pienin. Mutta se on ollut niistä nopein tekemään muutoksia taloudestaan ja yhteiskunnassaan. Heinäkuussa 1992 otettiin käyttöön oma valuutta, kun Latviassa ja Liettuaissa vielä vuotta myöhemmin käytetään väliaikaista rahayksikköä. Keskuspankki on pystynyt pitämään Viron kruunun ulkoisen arvon vakaana. Myös ulkomaisten investointien määrä on Virossa selvästi suurempi kuin muissa Baltian maissa. Ainakin talouselämässä Viro on siten eräänlaisen edelläkävijän asemassa. Luultavasti myös sosiaalipolitiikassa Viron kokemukset tulevat vaikuttamaan muissa Baltian maissa tehtäviin ratkaisuihin.

Tässä kirjoituksessa yritän hahmotella kuvaa alkoholista ja huumeista Viron viimeaikaisessa yhteiskunnallisessa kehityksessä. Lähtienäni olen käyttänyt Viroa ja Neuvostoliittoa koskevia tilastoja ja aiempaa tutkimustietoa.

ALKOHOLI

1960-luvun alussa Neuvostoliitto astui nopean talouskasvun aikaan, jota kesti 1970-luvun

loppuvuosiin saakka. Vaikka Viro kuului jo ennestään Neuvostoliiton teollistuneimpiin alueisiin, muutos oli sielläkin nopea: vuodesta 1958 vuoteen 1965 teollisuustuotannon kasvu oli 200 prosenttia (Taagepera 1991, 31). Vuonna 1960 oli kaupunkilaisia 57 prosenttia väestöstä, ja vuonna 1982 heidän suhteellinen osuutensa oli noussut nykyiseen 71 prosenttiin.

Teollisuustuotannon kasvu saavutettiin ennen kaikkea perustamalla uusia teollisuuslaitoksia eikä niinkään nostamalla työn tuottavuutta. Työvoima niihin värvättiin yleensä Neuvostoliiton muista osista. Pääosin venäläisten tai venäläistyneiden maahanmuuttajien vuoksi virolaisten osuus maansa väestöstä väheni nopeasti. Ennen sotaa ja neuvostomiehitystä oli virolaisia 90 prosenttia Viron asuk-

Taulukko 1. Alkoholin rekisteröity kulutus Virossa eräinä vuosina, litraa absoluuttialkoholia henkeä kohti

vuosi	litraa	vuosi	litraa
1960	4,8	1986	7,5
1965	6,1	1987	6,0
1970	9,6	1988	6,1
1975	10,6	1989	6,8
1980	11,2	1990	6,0
1984	11,2	1991	5,6
1985	9,6	1992	3,7*

*Myyntitilastoihin perustuva arvio (Estonian Statistics 4/1992, 48–49).

Muut lähteet: Eesti NSV..., 1989; Eesti statistika..., 1991; Eesti statistika..., 1992; Kuddo 1988.

kaista, vuoden 1959 väestönlaskennassa 75 prosenttia ja vuonna 1979 enää 65 prosenttia (Eesti A&O, 1993, 24–26).

Teollistumisen myötä alkoholin kulutus henkeä kohti nousi Neuvostoliitossa tasaisesti: vuonna 1960 se oli 3,9 litraa absoluuttisena alkoholina laskettuna, mutta 20 vuotta myöhemmin jo 8,7 litraa (Alcohol policies..., 1990, 3). Virossa kasvu oli vielä suurempi, ja kulutus nousi 1980-luvun taitteessa vaikuttavaan 11,2 litraan henkeä kohti (ks. taulukko 1). Noin puolet alkoholimäärästä nautittiin väkevinä juomina. Kehitys oli samantapainen myös Latviassa ja Liettuaassa. Nämä kolme maata olivat alkoholin kulutuksessa Neuvostoliiton tilastojen kärjessä.

Nopea teollistuminen ja kaupungistuminen olivat, kuten Suomessakin, ilmeisessä yhteydessä alkoholin kulutuksen nousuun. Maa-seudulla muutosprosessi johti kulttuuriseen deprivatioon ja näköalattomuuden tuntoihin, ja alkoholin kulutus oli sekä henkeä kohti että tuloihin suhteutettuna suurempi kuin kaupungeissa. Kuten muissakin sosialistisissa maissa juominen oli tapa paeta yhteiskuntajärjestelmän aiheuttamaa vieraantumista. Asunto-ongelmat, julkisten palvelujen riittämättömyys, kaikkialle ulottuva byrokratia ja ihmisten poliittisten ja kulttuuristen oikeuksien rikkominen olivat jokapäiväisen stressin ja pettymysten aiheuttajia. Kulutustavaroiden jatkuvan alitarjonnan vuoksi ihmisten ongelmana ei suinkaan ollut rahan puute vaan se, että rahalla ei ollut juuri mitään ostettavaa. Alkoholi olikin niitä harvoja hyödykkeitä, joita vielä 1980-luvun alussa oli helposti saatavissa. Vuonna 1980 alkoholijuomien myynti muodosti 14,4 prosenttia kaikkien kulutustavaroiden myynnistä Virossa (laskettu teokses-ta Eesti statistika..., 1991, 282–283).

Keskusvallan Baltiassa harjoittamaa venäläistämispoliitiikkaa voidaan pitää vielä yhtenä vieraantumisen ja sitä kautta alkoholiongelmiin syynä. Syntyperäinen väestö tunsi identiteettinsä olevan uhattuna, ja siirtolaiset puolestaan eivät kenneet juurtumaan vieraaseen maaperään.

On ilmeistä, että alkoholi aiheutti yhteiskunnalle huomattavaa vahinkoa. Kolmasosa Virossa vuonna 1984 sattuneista liikenneonnettomuuksista oli rattijuopumuksen aiheuttamia (Liiklusõnnetused..., 1986, 29). Ennen vuoden 1985 raittiuskampanjaa arvioitiin noin kahden prosentin väestöstä kärsivän alkoholin aiheuttamista psyykkisistä häiriöistä (Liiv 1990). Erään, tosin kenties alkoholin-vastaisen kampanjan innoittaman arvion mukaan jokainen alkoholin myynnistä saatu rupla aiheutti Neuvostoliiton valtiontaloudelle 1,5–3,0 ruplan tappion menetetyin tai tehottoman työajan muodossa (Moser 1992, 285).

Valtiovallan suhtautuminen alkoholin käyttöön oli kuitenkin salliva. Vallanpitäjien kannalta alkoholi oli yhteiskuntaa stabilisoiva tekijä, sillä se toimi korvikkeena sekä muille kulutushyödykkeille että puuttuville poliittisille oikeuksille. On kuvaavaa, että kun Liettuaassa vuonna 1980 syntyi spontaanisti raittiusliike, viranomaiset kielsivät sen toiminnan (Lisandusi..., 1986, 523). Kansalaisten oma-aloitteista toimintaa pidettiin yhteiskunnalle vaarallisempana kuin alkoholismia.

Yleisen mielipiteen suhtautuminen alkoholiin näyttää ristiriitaiselta. Viron TV- ja radio-komitea järjesti vuosina 1984–1985 kyselyn sosiaalisista ongelmista (aikaisemmin tällaisen kyselyn järjestäminen ei poliittisista syistä ollut sallittua). Eniten huolta vastaajille aiheuttivat alkoholi ja rikollisuus, jotka molemmat sijoitti vakavien ongelmien joukkoon 65 prosenttia vastaajista. Aineelliseen hyvinvointiin liittyvät ongelmat olivat tärkeysjärjestyksessä seuraavina.

Toisaalta juopumukseen suhtauduttiin sallivasti. Miehistä 19,5 prosenttia piti hyväksyttävänä juovuksissa olemista työpaikalla (Rannik 1988, 13). Yhteiskunnan tasolla alkoholismi tosin sanoen tunnistettiin vakavaksi ongelmaksi, mutta yksilötasolla sitä katsottiin läpi sormien.

Pian Mihail Gorbatshovin valtaannousun jälkeen alkoholipoliitiikka muuttui dramaattisesti. Kesäkuun 1985 alkoholiasetus oli ns. perestroikan ensimmäinen toimenpide ja an-

toi pääsihteerille pilkkanimen *mineralnyi sekretar* (pro *generalnyi*). Laaja alkoholinvas-
tainen kampanja aloitettiin. Kampanjan pää-
sisältönä olivat alkoholin tuotannon vähentä-
minen, saatavuuden rajoittaminen ja hintojen
tuntuva nosto. Tuloksena oli alkoholin rekis-
teröidyn kulutuksen väheneminen yli puolel-
la – koko Neuvostoliitossa vuoden 1984 8,4
litrasta vuoden 1987 3,26 litraan absoluuttis-
ta alkoholia henkeä kohti (Alcohol policies...,
1990, 3).

Alkoholismin syyt eivät kuitenkaan olleet
poistettavissa yksinomaan lainsäädännöllisin
ja hallinnollisin toimenpitein: ne olivat syväl-
lä talous- ja yhteiskuntajärjestelmässä sekä
kulttuurissa. Korvikealkoholin ja omatekois-
ten väkijuomien käyttö lisääntyi nopeasti.
Erään arvion mukaan laitonta alkoholia tuo-
tettiin Neuvostoliitossa vuonna 1987 jopa
3,2:ta litraa absoluuttista alkoholia vastaava
määrä henkeä kohti, siis lähes yhtä paljon
kuin koko rekisteröity kulutus (Alcohol poli-
cies..., 1990, 3)! Pontikan keitolla ei Virossa
ole yhtä vahvaa perinteistä asemaa kuin Venä-
jällä, mutta hyppäys sokerin myyntitilastoissa
oli Virossakin tuntuva. Eräs niihin perustuva
arvio antaa Virossa tuotetun laittoman alkoho-
lin määräksi 1,2 litraa absoluuttista alkoholia
henkeä kohti vuonna 1986 (E. K. 1988, 43).
Saman laskutavan mukaan olisi laiton tuotan-
to vuonna 1988 ollut 2,2 litraa.

Tästäkin huolimatta Gorbatshovin kampan-
ja onnistui vähentämään alkoholin kulutusta
tuntuvasti. Tämä heijastuu selvästi terveys-,
liikenne-, rikollisuus- ja kuolleisuustilastois-
sa (Lagerspetz 1992, 27; Sociocultural...,
1991, 286–287).

Virossa alkoholipolitiikka liberalisoitui hil-
jalleen vuodesta 1989 alkaen. Alkoholin saa-
tavuus kasvoi, mikä johti rekisteröidyn kulu-
tuksen nousuun. 1980-luvun alun huippulu-
kemiin ei kuitenkaan enää palattu. Myös yh-
teiskunnallinen tilanne oli muuttunut: synty-
neet uudet sosiaaliset liikkeet olivat ryhtyneet
toimintaan sosialismin aiheuttaman yhteis-
kunnallisen vieraantumisen poistamiseksi.

Jo ennen itsenäistymistä elokuussa 1991 oli

Virossa aloitettu siirtyminen markkinatalou-
teen. Varsinkin kesän 1992 rahanuudistuksen
jälkeen on avattu runsaasti uusia yksityisiä
elintarvikemyymälöitä, joilla usein on alko-
holin myyntilupa. Ulkomaisten juomien tar-
jonta on lisääntynyt, kuten kotimaisten tuotta-
jien valikoimatkin.

Kolmen viime vuoden aikana väkevien juo-
mien hinnat ovat nousseet hieman yleistä in-
flaatiovauhtia hitaammin, kun taas viinien,
oluen ja brandyn hinnat ovat nousseet selvästi
sitä nopeammin. Ihmisten ostovoima on vä-
hentynyt ennen kaikkea lisääntyneiden asu-
mis- ja energiakustannusten vuoksi. Toisaalta
myös kulutustavaroiden ja palvelujen tarjonta
pystyy enimmäkseen tyydyttämään kysynnän,
joten alkoholi ei enää toimi niiden korvikke-
na.

Alkoholin kokonaiskulutus tuntuu tällä
hetkellä laskevan, joskaan ei myyntitilastojen
osoittamassa määrin. Varsinkin rahanuudis-
tuksen jälkeen on kuitenkin alkoholin sala-
kuljetuksesta muodostunut uusi ongelma. Al-
koholijuomien hinnat ovat tällä hetkellä Ve-
näjällä huomattavasti alhaisemmat kuin Vi-
rossa (huhtikuussa 1992 ero esim. votkan hin-
nassa oli viisinkertainen). Viralliset alkoholi-
juomien myyntitilastot osoittaisivat alkoholi-
juomien myynnin pudonneen edellisvuodesta
kolmanneksen. Kulutustaso olisi siten alhai-
sempi kuin 1960-luvulla. Todellisuudessa ti-
lastollinen muutos selittynee etupäässä rekis-
teröimättömän kulutuksen nousulla. On ra-
portoitu myös laittomasti maahantuodun alko-
holin aiheuttamista myrkytystapauksista.

HUUMEET

Virossa ei ole juuri tehty huumeongelmiin liit-
tyvää tutkimusta. Tässä suhteessa tilanne on
siten varsin erilainen kuin alkoholiongelmien
kohdalla. Ennen vuotta 1985 Neuvostoliitos-
sa ei virallisesti tunnustettu olevan huumeon-
gelmaa. Kuitenkin esimerkiksi unikon käyttö
huumausaineiden valmistamiseen oli yleistä
ja paikalliseen perinteeseen kuuluvaa monil-

la Ukrainan ja Keski-Aasian neuvostotasavaltojen alueilla. Tämä tapa kriminalisoitiin vasta vuonna 1987 (Sociocultural..., 1991, 2, 6).

Vastaavaa perinnettä ei ollut Virossa, ja maa oli myös syrjässä kansainvälisen huumekaupan reiteistä. Siksi huumausaineiden käyttö on Virossa ollut harvinaista. Huumeiden käyttöön liittyviä kuolemantapauksia on rekisteröity vuosittain vain muutamia. Lääkäreiden esittämät arviot huumeiden käyttäjien lukumääristä vaihtelevat 8 000–10 000. Käyttäjien lukumäärä on kuitenkin lisääntymässä. Vuonna 1985 oli laitoshoidossa 74 huumeiden käyttäjää, mutta vuonna 1991 heitä oli jo 266.

Unikko kasvaa Virossa luonnonvaraisena, ja siitä valmistetut aineet ovat huumausaineista tavallisimpia. Mutta myös kannabistuotteita käytetään. Erään haastattelututkimuksen mukaan (Kärdi 1993) ”säännöllisiä” kannabiksen, lähinnä marihuanan, käyttäjiä on noin 1 000–3 000. Käyttäjät asuvat pääosin suurimmissa kaupungeissa, kuten Tallinnassa, Kohtla-Järvellä, Narvassa ja Tartossa. Aineet on osittain hankittu Virosta Keski-Aasian ja Pohjois-Kaukasuksen ammattimaisilta kauppailta, osittain Pietariin, Riikaan, Varsovaan ja Moskovaan tehdyillä ostosmatkoilla. Huumausaineiden katukauppa on Tallinnassakin ollut melko tuntematonta; aineet hankittiin tavallisesti henkilökohtaisten tuttavien välityksellä. Huomattakoon vielä, että yleisimmin käytetyt marihuanavalmisteet ovat selvästi miedompia kuin Yhdysvalloissa ja Länsi-Euroopassa tällä hetkellä käytettävät (Kärdi 1993, 14).

Viron uuden itsenäisyyden vaikutus huumausainetilanteeseen voi olla kahdenlainen. Yhtäältä on liikenne Viron ja entisen Neuvostoliiton välillä vähentynyt, ja väliin on syntynyt valtiollinen raja tullitarkastuksineen. Toisaalta ovat kosketukset Länsi-Eurooppaan Suomen ja Skandinavian kautta tulleet säännöllisiksi: Tallinnasta on kesäisin kymmenen päivittäistä laivayhteyttä Helsinkiin ja yksi Tukholmaan. Viro saattaa muodostua houkuttelevaksi läpikulkumaaksi kauempaa päi-

sin oleville huumeille. Työttömyys ja teknologinen osaaminen ovat luoneet edellytykset synteettisiä ja puolisynteettisiä huumeita valmistavien maanalaisten laboratorioden synnylle entisen Neuvostoliiton alueelle. Markkinoita lännessä lienee pikemminkin amfetamiinille, hallusinogeeneille ja heroiinille kuin kannabistuotteille, joiden laatu ei tyydytä läntistä kuluttajaa (Kärdi 1993, 34).

TULEVAISUUS

”Mitä tulee kansamme, virolaisten murhenäytelmän jarruttamiseen ja lopettamiseen, tarvitaan vain yhtä asiaa: *vielä venäläiset pois Virosta! Jokaikinen! Ja lopettakaa miehitysvaltanne meidän maallamme!* – – Muut Teidän aiheuttamanne ongelmat me pystymme itekin ratkaisemaan.” Nämä sanat ovat erään virolaisen Leonid Brezhneville vuonna 1982 osoittamasta kirjeestä (Lisandusi..., 1986, 505). Neuvostovallan aikana ei virolaisilla ollut juuri mahdollisuuksia vaikuttaa yhteiskuntansa kehitykseen. 1960- ja 1970-luvun ekstensiivinen teollistaminen oli virolaisten kannalta ennen kaikkea tapa toteuttaa Baltian venäläistämistä. Useimpia sosiaalisia ongelmia pidettiin suorina seurauksina Viron alistamisesta neuvostovaltaan. Ns. laulavan vallankumouksen alkaessa vuosina 1987–1988 julkinen keskustelu alkoholiongelmista väistyi toisten ongelmien, ennen kaikkea ympäristö- ja kansallisuusongelmien, tieltä (Lager-spetz 1993). Tuntuu siltä, että alkoholiongelmien uskottiin ratkeavan melkein itsestään itsenäisyyden palauttamisen ja kapitalismiin siirtymisen myötä. Tällä hetkellä ei yksikään poliittinen ryhmittymä ole esittänyt kokonaisnäkemyistä Viron tulevasta alkoholi- tai huume politiikasta.

Kuten edellä esitetystä on käynyt ilmi, monet alkoholismia suosineet tekijät Virossa olivat juuri sosialismille tyypillisiä. Laulavasta vallankumouksesta lähtien ovat niistä jotkut siirtyneet historiaan. Näin on käynyt ainakin tyydyttämättömälle kulutustavaroiden kysyn-

nälle ja jossakin määrin myös ihmisten vieraantuneisuudelle poliittisista instituutioista. Mutta siirtyminen markkinatalouteen luonee ilmeisesti uusia ongelmia; niihin kuuluu työttömyys. Myös huomattava osa venäläisestä ja muusta ei-virolaisesta väestöstä on joutunut uuteen, psykologisesti vaikeaan tilanteeseen: ensimmäistä kertaa heiltä vaaditaan uuden asuinmaansa tapojen, kielen ja kulttuurin huomioon ottamista. Talouden yksityistämisen puolestaan vaikeuttaa alkoholin myynnin valtiollista kontrollia.

Tällä hetkellä Viron ei ole helppo toteuttaa onnistunutta alkoholipolitiikkaa. Alkoholipolitiikan pääasiallisia vaikutuskeinoja ovat olleet alkoholin tuotannon ja myynnin verottaminen ja luvanvaraisuus. Vuonna 1991 oli väkevien juomien keskimääräinen vero 69 prosenttia ja oluen 27 prosenttia (Riigi Teataja 28.2.1991). Poliisilla ei kuitenkaan ole riittävästi voimavaroja alkoholin myynnin tehok-

kaaseen kontrolliin, eikä tullia pysty vielä estämään salakuljetusta Venäjän rajan yli. Niinpä nykytilanteessa jokainen alkoholin hintaa nostava toimenpide Virossa johtaa automaattisesti sen laittoman tuonnin ja myynnin lisääntymiseen.

Alkoholiin verrattuna huumeet eivät vielä ole Virossa muodostuneet merkittäväksi ongelmaksi. On toki mahdollista, että niistä tulee sellainen. Huolimatta ongelman nykyisestä suhteellisesta vähäisyydestä ei Viro kuitenkaan voi omaksua kovin liberaalia huumausainepolitiikkaa. Kun Viron talous- ja ulkopolitiikan keskeisenä päämääränä nykyisin on lähentyminen Pohjoismaiden ja Länsi-Euroopan kanssa, Viron on ilmeisesti myös omaksuttava niitä tyydyttävä huumausaineiden valvonnan taso. Naapurimaat ja kansainväliset organisaatiot ovat jo tarjonneet apuaan tämän tavoitteen saavuttamiseksi.

KIRJALLISUUS

Alcohol policies: perspectives from the USSR and some other countries. Copenhagen: WHO, 1990

Eesti A&O. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 1993

Eesti NSV rahvamajandus 1988. Tallinn: Olion, 1989

Eesti statistika aastaraamat 1990. Tallinn: Olion, 1991

Eesti statistika aastaraamat 1991. Tallinn: Eesti Statistikaamet, 1992

E. K.: Alkoholidiagnoosi otsinguil. Rahvuslik kontakt 120 (1988): 4, 41–47

Kuddo, Arvo O.: Sotsiaalno-ekonomicheskije prichiny i posledstviya rasprostraneniya pjanstva i alkogolizma. Tallinn: Academy of Sciences of the Estonian SSR, 1988

Kärdi, Villu: Marihuaanatarbijad Eestis. Diplomitöö. Tartu Ülikool, sotsioloogia osakond. Käsi- kirjoitus 1993

Lagerspetz, Mikko: Estonia: changing problems in a re-emerging state. P. 23–38. In: Simpura, Jussi & Tigerstedt, Christoffer (eds.): Social problems around the Baltic Sea. Helsinki: NAD publication No. 21, 1992

Lagerspetz, Mikko: Social problems in Estonian mass media in 1975–1991. Acta Sociologica 1993 (tulossa)

Liiklusõnnetused Eesti NSV-s 1986. a. Tallinn: Eesti NSV Riikliku Agrotööstusinstituudi Info- ja Juurutusvalitsus, 1987

Liiv, Anti: Prevention of alcohol abuse in Estonia in 1984–1988. P. 49–50. In: Aktual'nyje voprosy psihiatrii i narkologii. Kohtla-Järve: Otdel zdrazvoohraneniya g. Kohtla-Järve, 1990

Lisandusi mõtete ja uudiste vabale liikumisele Eestis. III köide. Stockholm: Eesti vangistatud vabadusvõitlejate abistamiskeskus, 1986

Moser, Joy (ed.): Alcohol problems, policies and programmes in Europe. Copenhagen: WHO, 1992

Rannik, Erkki: Alkohol – kas osa meie elulaadist? Tallinn: Eesti NSV ühing "Teadus", 1988

Riigi Teataja 28.2.1991

Sociocultural factors in drug abuse. Report from a WHO working group. Copenhagen: WHO, 1991

Taagepera, Rein: Litauen, Estland, Lettland 1940–1980: Gemeinsamkeiten und Unterschiede. In: Ribelka, Ruth (ed.): Auch Wir sind Europa. Berlin: Aufbau Taschenbuch Verlag, 1991.